

ПАРОНІМІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МУЗИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

© Булик-Верхола С. З., 2011

Статтю присвячено аналізу паронімії як одного з лексико-семантичних явищ музичної термінології української мови. Виявлено різні види паронімів, з'ясовано шляхи їх творення та визначено способи розрізнення термінів-паронімів у музичній терміно-системі.

Ключові слова: українська мова, музична термінологія, лексико-семантичний процес, паронімія.

The article is dedicated to the analysis of the paronymy as one of the lexical-semantic phenomena of musical terminology of Ukrainian language. Different types of paronyms have been identified, the ways of their creation have been established and the ways of distinguishing the paronyms terms in the musical terminological system have been defined.

Keywords: Ukrainian language, musical terminology, lexical-semantic processes, paronymy.

Лексико-семантичні процеси в музичній терміносистемі української мови спорадично були предметом наукового зацікавлення лінгвістів. У праці «З історії української церковно-музичної термінології» О. Горбач скрупульозно проаналізував музичну лексику, зафіксовану в писемних джерелах XI-XVIII ст. [3]; у центрі зацікавлень З. Булика була діалектна музична лексика [1]; окремі аспекти музичної термінології фрагментарно висвітлювали М. Шекера та В. Ярмач [9; 12]; певні спостереження про музичну термінологію наведено в колективній монографії Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк «Українське термінознавство» [7]; комплексне синхронно-діахронне дослідження аналізованої термінології здійснила автор цієї статті, захистивши кандидатську дисертацію на тему: «Формування і розвиток української музичної термінології» [2]. Проте окремих публікацій про явище паронімії в українській музичній термінології ще не було.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю охарактеризувати паронімію як лексико-семантичне явище української музичної термінології.

Метою цієї статті є семантичний аналіз різних видів паронімів, з'ясування шляхів їх творення та визначення способів розрізнення термінів-паронімів у музичній терміносистемі української мови.

Відповідно до завдань дослідження застосовано описовий і порівняльний методи, що сприяють вивченню паронімів як еквіполентних мовленнєвих опозицій.

Пароніми – це «слова, які дуже близькі своїм звучанням, але різні за значенням і написанням» [4, с. 3]. Деякі науковці трактують це явище вузько, вважаючи, що паронімами є лише семантично зв'язані спільнокореневі слова [10, с. 231], інші дослідники використовують ширше розуміння, аналізуючи близькі за звучанням слова незалежно від морфемного складу та відсутності чи наявності спільних сем [6, с. 106]. Для паронімії в термінології й загальноновживаній лексиці характерними є спільні риси.

Аналізуючи лексико-семантичні особливості української музичної термінології, можна виділити різні види паронімів. Зовнішньосистемна паронімія виникає, коли одне найменування паронімічної групи належить до терміносистеми, а друге є загальноновживаним словом або терміном іншої галузі: *інвенція* (музична п'еса поліфонічного характеру [11, с. 279]) – *інтенція* (намір, ціль [5, с. 298]); *хит* (модна пісня, шлягер [5, с. 820]) – *хід* (іменник від дієслова *ходити*); *дуоль* (дводольна ритмічна фігура в музиці [5, с. 222]) – *дуель* (збройний поєдинок; змагання [5, с. 221]); експромт (музичний твір, створений без попередньої підготовки, імпровізація; назва імпровіза-

ційного характеру твору [11, с. 81) – експорт (вивіз за межі країни товарів, капіталу, цінних паперів для реалізації її на зовнішньому ринку; кількість і вартість вивезених за кордон товарів [5, с. 234]). Сплутування таких паронімічних назв відбувається рідко.

Найпоширенішою є внутрішньосистемна паронімія, що створює труднощі вживання термінів: *звукозапис* (фіксація звукових коливань за допомогою пристроїв на звуконосіях [11, с. 91]) – *звуконіс* (відтворення об'єктивного світу за допомогою виражальних музичних засобів [11, с. 91]); *гармонія* (виражальний засіб у музиці; наука про акорди; назви окремих акордів як образне визначення їх виразності; характерна для творчості певного композитора послідовність акордів; навчальна дисципліна [11, с. 49-50]) – *гармоніка* (назва групи пневматичних музичних інструментів; тони, що виникають унаслідок одночасного коливання вібратора і його частин [11, с. 48]); *куранта* (старовинний французький салонний танець італійського походження, поширений у XVI–XVII ст. [11, с. 132]) – *куранти* (механічний музичний інструмент; комплект настроєних дзвонів баштових годинників; великий кімнатний годинник, в якому набір металевих язичків виконує мелодію; куранти з клавіатурою – карійон [11, с. 132]); *джаг* (негритянський музичний інструмент – глиняний горщик з вузькою горлянкою [11, с. 64]) – *джаз* (жанр професійної музики, що виник на поч. XX ст. в південних штатах США [11, с. 64]) – *джайв* (назва танцювальної музики; символічна назва блюзу, де в тексті обігрувались «заборонені» теми; те саме, що *джаз*; жаргонний вираз джазових музикантів і прихильників джазу [11, с. 65]) – *джамп* (різновид свінгу; негритянський танець [11, с. 65]) – *джангл* (джазовий стиль, що характеризується екзотичними комбінаціями тембрів, гострим дисонансним звучанням, кластерами, сурдинними ефектами, глісандо [11, с. 65]) – *драйв* (енергійне виконання джазового твору з використанням специфічної метроритміки, фразування та звуковидобування, здатних викликати збудження слухачів, захопити їх [11, с. 76]).

Серед музичних термінів вирізняємо пароніми трьох типів:

1) автохтонні найменування (*шум* (невпорядковані неперіодичні коливання вібратора [11, с. 319]) – *шумка* (українська та польська народна пісня-танець, подібна до коломийки [11, с. 319]), *дума* (український народний твір ліро-епічного характеру, що розповідає про героїко-історичні та соціально-побутові події минулого і сучасності [11, с. 78]) – *думка* (українська та польська ліро-епічна пісня, близька до думи оповідальними, імпровізаційними, ладовими особливостями; назви деяких вокальних та інструментальних п'єс, арий з опер або окремих розділів [11, с. 78]), *заспів* (початок хорового твору або пісні, що виконується перед вступом усього складу хору; початок биліни, безпосередньо не пов'язаний з її основним змістом; у творах куплетної форми – частина куплета з текстом, що оновлюється [11, с. 89]) – *приспів* (у хорових піснях – друга половина куплета, яку після заспіву виконує хор; у куплетній формі – частина куплета з незмінним текстом, що повторюється в кожному куплеті пісні [11, с. 210]);

2) назви іншомовного походження (*вокаліз* (вправа або етюд для голосу без тексту, що виконується на будь-який голосний, з назвами нот або складів; художні твори для голосу, написані у формі В [11, с. 42–43]) – *вокалізм* (система голосних фонем певної мови [11, с. 43]), *епізод* (в рондо – кожний розділ, який чергується з основним розділом – рефреном; нова музична думка (тема або цілий розділ), що не пов'язана з основним матеріалом [11, с. 84]) – *епілог* (картина або частина акту, що доповнює основну дію в опері, балеті, кантатах, ораторіях, завершуючи твір [11, с. 84]), *туш* (1. Коротка п'єса урочистого характеру, що складається з одного музичного речення [11, с. 280]; 2. Рідка або суха фарба, звичайно чорного, дуже стійкого кольору, яку вживають для креслення, малювання пензлем, пером; 3. У грі в більярд – ненавмисне торкання до кулі, що є ударом [8, т. X, с. 331]) – *туше* (характер дотику, натискання, удару пальців до клавіатури під час гри на клавішних інструментах [11, с. 280]) – *деташе* (виконавський прийом (штрих) видобування звука на струнних смичкових інструментах плавними рухами смичка вгору або вниз без пауз [11, с. 63]);

3) українські та запозичені найменування (*доля* (1. Одиниця музичного метру, ритму та розміру, частина тривалості такту, де рівномірно чергуються сильні і слабкі долі [11, с. 74]; частина чого-небудь [8, т. II, с. 360]; 2. Хід подій обставин, напрям життєвого шляху, що ніби не залежить від бажання, волі людини; стан, у якому перебуває або перебуватиме що-небудь, майбутнє чогось [8, т. II, с. 360]) – *дол*, *дул*, *доул* (ударний інструмент з родини мембранофонів, двобічний барабан,

поширений у країнах Середньої Азії [11, с. 74]) – *долі* (грузинський, абхазький, аджарський ударний інструмент з родини мембранофонів, двобічний барабан [11, с. 74]) – *доол*, *дохол* (вірменський ударний інструмент з родини мембранофонів, двобічний барабан з мембранами різної товщини [11, с. 75]) – *дуоль* (особлива ритмічна фігура, утворена поділом тридольного такту на дві рівні частини [11, с. 78]) – *дуо* (давня назва ансамблю з двох виконавців; у XV–XVI ст. – двоголосна поліфонічна частина вокального, пізніше інструментального твору [11, с. 78]).

Аналіз музичних термінів засвідчує, що в паронімічні відношення вступають багатозначні номінації (*думка*, *заспів*, *приспів*) та омоніми (*доля*, *туш*).

Українські паронімічні назви – це переважно спільнокореневі слова, що відрізняються афіксами, а саме, префіксами (*приспів* – *заспів*) чи суфіксами (*мелодійний* – *мелодичний*, *музичний* – *музикальний*, *гармонічний* – *гармонійний*); складні терміни, що відрізняються одним коренем (*звукозапис* – *звукотис*, *одноголосний* – *двоголосний*); рідко трапляються різнокореневі пароніми (*здатність* – *здібність*); наявні навіть терміни, що розрізняються за граматичними ознаками (*дзвін* – *дзвони*, *тарілки* – *тарілка*).

Пароніми іншомовного походження мають спільні корені із префіксами або без них (*децима* – *ундецима*, *крещендо* – *декрещендо*); спільні корені, але різні суфікси (*канцона* – *канцонета*, *опера* – *оперета*, *дует* – *дуетино*); різні корені (*тембр* – *темп*, *тріоль* – *тріодь*, *кантор* – *кантри*); спільні префікси, але різні корені (*інтерлюдія* – *інтермедія*).

Треба пам'ятати, що фонетична близькість паронімічних найменувань може спричиняти їх сплутування в мовленні людей, які недостатньо добре знають українську мову чи сферу музики. Для усунення неправильного вживання термінів-паронімів слід враховувати семантику національних та іншомовних словотвірних елементів. Точному розкриттю значень термінів-паронімів сприяє виявлення парадигматичних відношень синонімії, антонімії, омонімії. Уникнути помилкового вживання музичних термінів-паронімів допоможе лінгвістичний аналіз складних випадків, їх фіксація в словниках та довідковій літературі.

Отже, паронімія в музичній терміносистемі є явищем закономірним, вона зумовлена такими чинниками: утворенням похідних від різних термінів зі спільними коренями, але різними афіксами (*музичний* (від *музика*) – *музикальний* (від *музикальність*), *мелодичний* (від *мелодика*) – *мелодійний* (від *мелодія*)), утворенням похідних способом основоскладання, зі спільним і різними коренями (*звукозапис* – *звукотис*), специфікою способу найменування музичних понять (*кода* – *кодета*; *дует* – *дуетино*; *крещендо* – *декрещендо*), випадковою подібністю звучання (*хід* – *хіт*). Проаналізовані випадки паронімії засвідчують, що це мовне явище в термінології та в загальнонавчальній лексиці має спільні риси. Специфіка термінної паронімії зумовлена своєрідністю терміна як мовного знака, а також особливостями музичної галузі.

1. Булик З. Лексико-словотвірна будова бойківських і гуцульських назв музичного інструментарію / З. Булик // *Культура і побут населення Українських Карпат*. – Ужгород, 1973. – С. 216–223.
2. Булик-Верхола С. Формування і розвиток української музичної термінології : Автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / С. Булик-Верхола / Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2003. – 20 с.
3. Горбач О. З історії української церковно-музичної термінології / Олекса Горбач – Мюнхен, 1965. – 40 с.
4. Гринчишин Д. Г., Сербенська О. А. Словник паронімів української мови / Д. Г. Гринчишин, О. А. Сербенська – К. : Рад. шк., 1986. – 224 с.
5. Новий словник іншомовних слів / Укладання і передмова О. Сліпушко. – К. : Аконт, 2007. – 848 с. – (Серія «Нові словники»).
6. Ощипко І. Й. Практична стилістика сучасної української літературної мови / І. Й. Ощипко – Л., 1968.
7. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство: підручник / Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк – Л. : Світ, 1994. – 216 с.
8. Словник української мови в 11-ти томах. – К., 1970–1980. – Т. I–XI.
9. Шекера М. З історії назв музичних інструментів / М. Шекера // *Українська література і мова в школі*. – К., 1991. – № 1. – С. 87–89.
10. Шмелев Д. Н. Современный русский язык. Лексика. / Д. Н. Шмелев – М., 1977.
11. Юцевич Ю. Музика. Словник-довідник / Ю. Юцевич – Тернопіль : Богдан, 2003. – 352 с.
12. Ярмак В. Мовностилістичне функціонування музичної термінології у сучасній українській поезії / В. Ярмак // *Мовознавство*. – 1987. – № 3. – С. 58–61.